

NOVI PROJEKTI U HISTORIJSKIM SREDINAMA

NEW DESIGN IN HISTORIC ENVIRONMENTS

Tina WIK

Historijske sredine su svjedočanstva historije jednog mjesta i njegovih stanovnika. Te tragove je važno sačuvati za buduće generacije. U isto vrijeme, historijski prostori, pogotovo veći, moraju imati mogućnost da se razvijaju i prilagođavaju potrebama i zahtjevima savremenog društva. To može stvoriti protivrječnosti među urbanističkim planerima i ekspertima iz područja kulturne baštine. Uvijek je zahtjevan zadatak odabrati šta treba sačuvati, šta se može ukloniti, adaptirati ili preinačiti, te kako ograničiti nove provedbe ili projekte planske gradnje u međuprostoru. Za takav posao potrebno je imati i temeljito znanje i umjetničke vještine. Ovaj rad bavi se datim problemima u kontekstu razvoja i očuvanja historijskih gradova u Bosni i Hercegovini, sa osvrtom na primjere u Sarajevu, Mostaru i Jajcu, pružajući primjere uspješnih projekata novih planskih rješenja u međuprostoru u historijskim urbanim sredinama na drugim mjestima u Evropi.

Historic environments are testimonies of the history of a place and its inhabitants. It is important to save these traces for future generations. At the same time historic areas, especially larger ones, must be able to develop and adapt to the needs and demands of contemporary society. This can create conflicts for urban planners as well as heritage experts. Choosing what to save, what can be removed, adapted or remodelled and how to restrict new implementations or infill projects is always a demanding task. It requires both deep knowledge and artistic skill. This paper will examine these problems in the context of the development and preservation of historic cities in Bosnia-Herzegovina, looking at examples in Sarajevo, Mostar and Jajce, while providing examples of successful new infill projects in historic urban environments from elsewhere in Europe.

Historijske sredine su svjedočanstva historije jednog mjesta i njegovih stanovnika. Preživjele tragove prošlosti u ovim sredinama važno je sačuvati za današnje i buduće generacije. U isto vrijeme, mora postojati mogućnost da se historijska područja, pogotovo veća, razvijaju i prilagođavaju potrebama i zahtjevima savremenog društva. To može dovesti do protivrječnosti među urbanistima, tijelima koja se bave očuvanjem naslijeđa i arhitektima. Odabrati šta se treba spasiti, šta se može ukloniti, adaptirati ili preinačiti, te kako ograničiti nove građevine ili prilagoditi projekte formama koje priliče njihovom historijskom okviru je uvijek zahtjevan posao. Takav posao zahtijeva i temeljito znanje i estetske vještine. Provedba takvih projekata u sredinama koje su određene kao mjesta svjetske baštine Unescoa, u kojima se primjenjuju restriktivni planovi upravljanja, čini ovaj zadatak još kompleksnijim.

Oduvijek su se radili projekti restauracije historijskih građevina. Vjerovatno da ne postoji historijska zgrada na kojoj nisu vršeni radovi održavanja ili preinake. Većina današnjih poslova održavanja i restauracije su restauracije ili konzervacije nekadašnjih intervencija, budući da su sve zgrade izložene stalnom propadanju i zbog nedostatka odgovarajuće brige, to pogoršanje se još brže dešava. Originalni dijelovi lako nestaju ili se oštećuju vremenom, kao posljedica nemara ili neadekvatne konzervacije, ili pak namjernih promjena. Podizanje novih građevina u historijskim sredinama ili promjene i dodaci na historijskim građevinama danas su, u svakom slučaju, regulirane propisima. Postoji određen broj međunarodnih povelja, kao što je *Venecijanska povelja*, u kojima se ističu različiti stavovi, pravila i propisi za dodatke u historijskim područjima. Dobro znana slabost tih povelja je to što one nisu ažurirani dokumenti kojima bi bili obuhvaćeni i savremeni stručni razgovori i mišljenja, nego su više svjedočenja svog vremena, kao odraz preovlađujućih stavova iz vremena kad su potpisane.

Restauracije iz perioda šezdesetih godina dvadesetog vijeka, kada je, u potrazi za materijalima koji se lako održavaju, u velikoj mjeri korišten beton u konzervaciji zgrada, izazvale su žestoko negativne reakcije kod kasnijih generacija, otvarajući prostor

Historic environments are testimonies of the history of a place and its inhabitants. The traces of the past that survive in these environments are important to save for this and future generations. At the same time historic areas, especially larger ones, must be able to develop and adapt to the needs and demands of contemporary society. This can create conflicts for planners as well as for heritage preservationists and architects. Choosing what to save, what could be removed, adapted or remodeled and how to restrict new structures or infill projects to forms appropriate to their historic setting is always a demanding task. It requires both deep knowledge and aesthetic skills. Implementing this in environments that have been designated Unesco World Heritage sites governed by restrictive Management Plans adds further complexities to the task.

Restoration projects on historic structures have always taken place. There are probably no historic buildings that have never been maintained or changed in some way. Most of today's maintenance and restoration work are restorations or conservations of earlier interventions, since all buildings continuously deteriorate and with a lack of proper maintenance the deterioration is even quicker. Original parts are easily lost or damaged through time, through negligence or inappropriate conservation works, or by intentional changes. These days, of course, the building of new structures in historic environments or changes and additions to historic structures are usually subject to regulation. There are a number of international Charters, like the *Venice Charter*, that stress the different attitudes, rules and regulations for additions in historic areas. The known weakness of these charters is that they are not up-to-date documents incorporating contemporary professional discussions and opinions, but are rather testimonies of their time, reflecting the prevailing attitudes of the period when they were signed.

The restorations of the 1960s, when concrete was used abundantly in building conservation in a search for easily maintained materials, produced strong negative reactions in later generations, giving rise to a lively discussion of the importance of the

za žive razgovore o značaju autentičnosti historijskih zgrada. U kasnijim reakcijama na restauratorski pristup šezdesetih bila je prisutna snažna želja za poštivanjem primijenjenih tehnika i materijala svake historijske zgrade tokom procesa restauracije. Netaknuti originalni dijelovi su pravi historijski dokazi i smatra se da su od izuzetne vrijednosti. Tako je autentičnost zgrade postala jedan od najvažnijih faktora koji treba očuvati. Danas je ovaj stav postao skoro kao sveti zakon među arhitektama restauratorima. No, iako se briga za očuvanje autentičnosti mora još uvijek smatrati izuzetno važnom, ona ponekad može dovesti do krutih stavova u procesu restauracije.

U kompleksnom historijskom području kao što je cijelo gradsko središte, može biti teško otkriti autentičnu vrijednost bez temeljite analize i razgovora. Nije lako odrediti šta je autentično u kompleksnom historijskom području koje se sastoji od brojnih historijskih slojeva koji su stvorili različite kompozicije u različitim periodima. Pogreške su se pravile zbog prevelikog pojednostavljivanja definicija autentičnosti mjesta. Prilikom definiranja autentične vrijednosti jednog kompleksnog konteksta, brojni su faktori koje treba uzeti u obzir i analizirati. Jednodimenzionalna rješenja koja upućuju samo na originalni izgled mjesta – koji u mnogim slučajevima nije ni poznat – bez analiziranja kasnijih historijskih kompozicija treba izbjegavati. Svi kulturno-historijski slojevi su interesantni i predstavljaju važan dokaz rasta tog područja. Ako se ne analiziraju kao dio šireg konteksta, mogu se promijeniti važni elementi, čime će se izgubiti ili oslabiti historijska vrijednost.

Pošto se manje-više sva veća mjesta baštine sastoje od brojnih historijskih slojeva, održavanje, restauracija ili revitalizacija područja takve vrste može izazvati protivrječnosti koje je ponekad teško razriješiti. U tom procesu nisu potrebni samo znanje i analitičke vještine, nego i estetska senzibilnost. U pitanju su žive sredine koje trebaju zadovoljiti brojne potrebe. Promjene moraju biti i funkcionalne i lijepe. Zbilja je estetski pristup najbolji način za poštivanje mjesta: Dobro planiranje će vjerovatno za posljedicu imati manje štete i manje potrebnog održavanja. No, kruto održavane muzejske sredine nisu odraz društva

authenticity of a historic building. Later responses to the restoration approach of the Sixties contained a powerful wish to respect the applied techniques and materials of each historic building during the process of restoration. Untouched original parts give true historic evidence and are considered to be of the utmost value. So the authenticity of a building became one of the most important factors to be safeguarded. Today this attitude has become almost a sacred law among restoration architects. But even if the concern for authenticity must still be considered as of the utmost importance, it can sometimes create a rigid attitude to the restoration process.

In a complex historic area such as an entire town centre, authentic value can be difficult to detect without deep analysis and discussion. To determine what is authentic in a complex historic area consisting of many historic layers that have created different compositions in different periods is not an easy task. Mistakes have been made due to over-simplistic definitions of the authenticity of a place. In defining the authentic value of a complex context many factors need to be taken into account and analyzed. One-dimensional solutions that refer only to a site's original appearance – which is not even known in many cases – without analyzing later historic compositions should be avoided. All cultural historic layers are of interest and important evidence of the evolution of the area. If they are not analyzed as a part of a larger context, significant elements can be changed, thereby losing or weakening the historic value.

Since more or less all larger heritage sites consist of many historic layers, the maintenance, restoration or revitalization of the area can create conflicts that are sometimes difficult to solve. In this process not only knowledge and analytic skill are required, but also an aesthetic sensitivity. These are living environments that are required to fulfil many needs. Changes must be both functional and beautiful. Indeed, an aesthetic approach is probably the best way of achieving respect for the site: with good planning there is likely to be less damage and less maintenance required. However, rigidly preserved museum environments do not reflect a living society. Development

koje živi. Svakom društvu potreban je razvoj, čak i uz prisutne kontrole upravljanja rastom i promjenama.

Stoga je planiranje mehanizma kontrole danas najefikasniji način za nadzor nad izgrađenim prostorom. To se postiže donošenjem propisa, prostornih i urbanističkih planova, provedbenih planova, a u nekim slučajevima kroz donošenje zakona za legalizaciju nelegalnih zgrada. Prioritet za dobro planiranje historijskih gradova, pored osiguranja održavanja njihovih spomenika, je stvoriti mogućnosti za moderne dodatke i predvidjeti neophodne uvjete za savremene potrebe. Novi dodaci, projekti planske gradnje u međuprostoru, obnove ili promjena na postojećim građevinama trebaju se uskladiti s postojećim okvirom. Međutim, može biti teško nametnuti zajednička pravila. Kad je potreban akademski, skoro fundamentalistički pristup restauraciji/rekonstrukciji, i kad se može ili treba pokazati više fleksibilnosti? Karakter mjesta, njegov miris, veličina, historija i budućnost ne treba ograničavati nametanjem previše restriktivnih općih pravila.

U planovima upravljanja ili urbanističkim planovima, nakon usaglašavanja, postoji mogućnost zaštite određenih vrijednosti mjesta. Ti planovi predstavljaju važne instrumente za planere, arhitekte i konzervatore tokom rada na historijskim područjima. Kad je riječ o mjestima svjetske baštine Unescoa, ona obično podliježu dosta restriktivnim planovima upravljanja. Mogućnosti razvoja tih lokaliteta predviđaju urbanisti u okviru dokumenta koji se priprema za Unesco prilikom upisa na Svjetsku listu baštine, a kasnije promjene se trebaju dešavati u skladu s glavnim crtama iz plana upravljanja.

Historijski slojevi važnih historijskih gradova, pogotovo područja svjetske baštine, su vrijedni i estetski važni doprinosi iz svakog historijskog perioda. Ovo je uvjet koji se mora primijeniti i na moderne dodatke. Što je mjesto posebnije, to je više uvjeta i restrikcija potrebno u urbanističkom ili planu upravljanja. Kako jedan urbanista može garantirati da će rezultat nove dodatne gradnje u historijskom području biti estetski važna i kreativna gradnja? Da li je moguće to regulirati kroz urbanistički plan ili plan upravljanja? Lako je definirati razmjere, broj spratova,

is required for every society even if controls are in place to manage growth and change.

Thus the planning control mechanism is today the most efficient way of controlling the built environment. This is done through legislation, spatial and general urban plans, detailed urban plans, and in some cases, laws for the legalization of illegal buildings. A priority for the good planning of historic towns, besides ensuring the maintenance of its monuments, is to create possibilities for modern additions and to provide the necessary requirements for contemporary needs. New additions, infill projects, rehabilitation or changes in existing structures should be composed within the existing framework. However, common rules can be difficult to impose. When is an academic, almost fundamentalist restoration/reconstruction approach required, and when can or should one be more flexible? The character of the place, its smell, scale, history and future should not be limited by imposing overly-restrictive general rules.

Management plans or urban plans have the potential to protect the specific values of a place once they have been agreed upon and are important instruments for planners, architects and conservators when working in historic areas. In the case of Unesco World Heritage Sites, these are usually subjected to rather restrictive Management Plans. The possibilities for development of the site are stipulated by the urban planner as a part of the document prepared for Unesco when entered on the World Heritage List and later changes are expected to follow the outline of the Management Plan.

The historic layers of important historic towns, especially World Heritage Sites, give valuable and aesthetically important contributions from each historic period. This is a requirement that must be applied to modern additions as well. The more unique a place, the more requirements and restrictions are needed in the urban or management plan. How can an urban planner guarantee that the outcome of a new addition in a historic area will be an aesthetically important and talented addition? Is it possible to regulate this through an urban plan or a management plan? It is easy to define the scale, number

visinu i veličinu zgrade. No, kvalitativne zahtjeve je mnogo teže regulirati planom. Svi historijski gradovi su u stvari primjeri raznih pristupa obnove i bilo bi ih korisno analizirati i pripremiti pokazna predavanja za one koji se bave očuvanjem baštine i urbaniste. Kroz neke primjere možemo vidjeti slučajeve kako projekt visoke umjetničke vrijednosti može biti interesantniji i bolje uklopljen u svoju okolinu nego neki jednostavniji, čak i ako se njime 'krše' pravila dozvoljenog.

Carlo Scarpa i njegov projekat *Castelvecchio* u Veroni, pretvaranje historijskog dvorca u muzej umjetnosti između 1957.–75. je jedan primjer sa uspješnim završetkom, uprkos tome što bi se danas smatrao prilično napadnom intervencijom. Scarpin pristup je suprotan projektima planske gradnje u međuprostorima u kojima se slijedi historijski stil obližnjih zgrada. Za razliku od toga, on jasno pokazuje koji su moderni dodaci i projektira te dodatke vještinom umjetnika, objedinjujući historijske dijelove s novim, stvarajući tako djelo arhitekture jedinstvenog karaktera. Čak i ako bi ovaj pristup danas bilo teško slijediti zbog promijenjenog pristupa restauraciji o kojem je prethodno bilo riječi, interesantno je uporediti ga s projektima usmjerenim na stapanje sa okolinom. Ovi projekti rijetko umjetnički doprinose lokalitetu - ponekad se desi da je rezultat čak suprotan. U većini zemalja postoji određeni broj takvih slučajeva. (slike 1 – 4)

Možda je uputno u ovom kontekstu spomenuti jedan projekat novijeg datuma. Riječ je o restauraciji *Semper depoa* u Akademiju umjetnosti (Akademija likovnih umjetnosti u Beču) u Beču u izvedbi Carla Pruscha 1996. godine. Ova zgrada iz 19. vijeka je promijenjena od teatarskog depoa koji su koristila bečka pozorišta u umjetničku školu uz obavezu da se zadovolje svi savremeni uvjeti kad su u pitanju sigurnost i instalacije. To je rezultiralo velikim brojem modernih dodataka unutar same zgrade, kao i izgradnjom novog stepeništa za slučajeve nužde. Dok je Scarpa u slučaju *Castelvecchio* preobrazio građevinu u novo djelo arhitekture, gdje je razumijevanje historijskog konteksta postalo nevažno, promjene u bečkom projektu su novi dodaci na samu originalnu građevinu, iako su to moderne konstrukcije oštih

of floors, height and size of a building. Qualitative demands are however much more difficult to regulate in a plan. All historic towns are actually examples of different approaches to renewal and they can be usefully analyzed and create object lessons for heritage preservationists and urban planners alike. Looking at some examples we can see cases of how a project of high artistic value can be more interesting and fit in better with its surroundings than a simpler one, even if it breaks the 'rules' of what is allowed.

Carlo Scarpa and his *Castelvecchio* project in Verona, the transformation of a historic castle into an art museum between 1957 and 1975, is one example of a successful outcome, in spite of being what today would be considered a rather blatant intervention. Scarpa's approach is the opposite of infill projects that imitate the historic style of nearby buildings. Instead, he clearly shows which are modern additions and designs these additions with an artistic skill, integrating the historic parts together with the new and thereby creating a piece of architecture with a unique character. Even if his approach would be difficult to follow today due to the changed approach to restoration discussed above, it is interesting to compare it with projects that aim at blending in with their environment. These projects rarely make an artistic contribution to the site – sometimes the opposite is even the case. There are a number of such cases in most countries. (illus 1-4)

A more recent project could however be of interest to mention in this context. This is the restoration of the *Semper depot* into the Art Academy (Akademie der bildenden Kunst Wien) in Vienna by Carl Pruscha from 1996. This 19th century building was converted from a depot for the theatres in Vienna into an art school with the remit of meeting all modern safety and installation demands. This resulted in a large number of modern additions within the building itself, as well as the construction of new emergency stairs. While Scarpa in *Castelvecchio* transformed the structure with a new piece of architecture where the understanding of the historic context became unimportant, the changes in the Vienna project are new additions to original structure itself, though these are

bridova od čelika, potpuno drugačijeg karaktera u odnosu na historijsku zgradu. Ovi dodaci – dodatni red ograde na stepeništu kako bi se zadovoljili savremeni sigurnosni standardi, sistem centralnog grijanja,

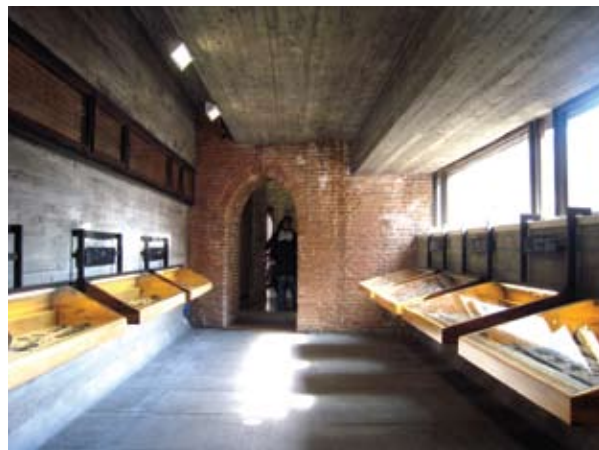
modern hard-edged designs in steel, completely different in character from the historic building. These additions - an extra tier to the rails in the stairs to meet modern safety demands, the central heating system,

Sl. 1 – Castelvecchio u Veroni
Illus. 1 – Castelvecchio in Verona

Sl. 2 – Castelvecchio, krov
Illus. 2 – Castelvecchio, roof

Sl. 3 – Castelvecchio, unutrašnjost
Illus. 3 – Castelvecchio, interior

Sl. 4 – Castelvecchio, detalj - vrata
Illus. 4 – Castelvecchio, detail - door

itd. – odvojeni su od zgrade, kao umjetnička djela, uočljiva, ali ne remeteći čitljivost historijske zgrade. Ovakav pristup restauraciji je sinteza umjetničkog pristupa *Scarpa* s današnjim zahtjevima za poštivanje autentičnosti historijske zgrade. (slika 5)

Estetske vrijednosti zgrade nije uvijek lako odmah otkriti. Često je potreban protok vremena kako bi se ocijenila gradnja i kako bi se bilo sigurno da savremeni dizajn određenog doba nije precijenjen. Kao reakcija na oštru ideologiju restauracije šezdesetih godina, kad su mnogi moderni dodaci uvrštavani i u najvrjednija historijska područja bez uzimanja u obzir ambijenta, mnogi moderni projekti u historijskim područjima iz perioda sedamdesetih često su za cilj imali uklapanje u njihov kontekst pretvaranjem tradicionalnih formi u moderni dizajn, dajući im ponekad novu funkciju. Brojni su slučajevi restauracije iz ovog perioda diljem svijeta. U Bosni i Hercegovini postoje zanimljivi primjeri ovog pristupa u Jajcu i u Mostaru. Mostar je nedavno upisan na Unescovu listu svjetske baštine, dok je Jajce na privremenoj listi. Zbog toga je zanimljivo detaljno razmotriti dva moderna dodatka iz sedamdesetih u svakom gradu i analizirati njihovu estetsku ulogu u urbanom krajoliku. U pitanju su Robna kuća, projekt Kurte i Kurića, u Jajcu i Hotel Ruža, projekt Zlatka Ugljena u Mostaru.

Robna kuća u Jajcu (slika 6) smatrana je uspješnim projektom nakon što je završena početkom sedamdesetih godina. Ovakve komercijalne zgrade u Jajcu su pod utjecajem ambijenta tipičnih jajačkih kuća i njihovih četverostrešnih krovova. Namjera je očigledno bila izraditi manje javne objekte koji bi se uklopili u ovaj historijski gradić. Robna kuća se sastoji od niza kocki poredanih jedna uz drugu sa stalnom promjenom dubine da bi se vizuelno razbila veličina jedne inače duge zgrade. Zamjena gabarita za posljedicu ima nejednaku fasadnu liniju prema pločniku, a gabariti su razbijeni u forme slične tipičnim jajačkim kućama. Na ovaj način arhitekta su mogli koristiti i tradicionalnu krovnu formu – četverostrešni krov. Međutim, rezultat je takav da su u ovom kontekstu, koji je većih razmjera od stambenih zgrada s kojima se teži uklopiti, krovovi postali veoma dominantni. Trgovačkoj ulici između objekata robne kuće nedo-

etc - are detached from the building as pieces of art, visible, yet still not disturbing the readability of the historic building. This restoration approach is a synthesis of the artistic approach of *Scarpa* with today's demands to respect the authenticity of the historic building. (illus 5)

The aesthetic values of a building are not always easy to detect immediately. The passage of time is often required to evaluate architecture and to ensure that the contemporary design of a particular era has not been over-estimated. As a reaction to the harsh restoration ideology of the 1960s, where many modern additions were inserted into even the most valuable historic sites with no consideration of the setting, many modern projects in historic environments in the 1970s often aimed at fitting into their context by transforming traditional forms into a modern design and sometimes giving them a new function. There are numerous cases around the world of this type of restoration from this period. In Bosnia-Herzegovina there are interesting examples of this approach in both Jajce and Mostar. Mostar was recently entered on the Unesco World Heritage List, while Jajce is on the Tentative List. This makes it an interesting exercise to look closely at two modern additions from the 1970s in each town and analyze their aesthetic role in the urban landscape. These are the shopping mall, Robna Kuća, by Kurto and Kuric in Jajce and Hotel Ruža by Zlatko Ugljen in Mostar.

Robna Kuća in Jajce (illus 6) was considered a successful project when it was completed at the beginning of the 1970s. These commercial buildings in Jajce are influenced by the vernacular 'Jajce Houses' and their hipped roofs. Obviously the intention was to create small-scale public buildings that fit into this small-scale historic town. The mall consists of a series of cubes juxtaposed to each other with a constant shift in depth to break the scale of what is in fact a long building. The displacement of the volumes results in an uneven façade line towards the pavement and the volumes have been broken up into forms similar to the 'Jajce Houses'. In this way the architects could also choose to use the traditional roof form – the hipped roof. However, the result is that in this

staje prisnost koja je tipična za glavnu ulicu jednog malog grada. Sa stalnom promjenom fasadne linije, ta ulica više ima karakter trgovačkog centra u manjem predgrađu.

Zgrade u ovoj urbanoj obnovi doimaju se izvan razmjera i forme u datom historijskom kontekstu. Upotreba odabrane forme, 'jajačke kuće' - pojedinačne domaće stambene jedinice u uvećanoj verziji, koja ima javnu funkciju - je koncept kojemu nedostaje analiza o tome kako dolazi do preobražaja forme usljed promjene veličine i funkcije. (slika 7) Ovaj oblik tradicionalne kuće izrađen je da bi bio pojedinačna cjelina, a ne, kao što je to ovdje slučaj, spojen sa strana. Upravo iz tog razloga uočavamo probleme oko uklapanja ovakvog oblika kuće u historijski urbani kontekst, pošto potezi ulica u središtima malih evropskih gradova obično idu pravo. Naš je dojam da je rezonovanje koje je dovelo do upotrebe ovog oblika bilo poprilično površno, te da historijski urbani kon-

text, which is on a larger scale than the residential buildings they emulate, the roofs have become very dominant. The commercial street between the mall buildings lacks the intimacy typical of the main street of a small town. With the constant shifting of the façade line, the street has rather the character of a commercial centre in a small-scale suburb.

The buildings in this urban renewal feel out of scale and form in this historic context. The use of the chosen form – 'the Jajce House', an individual domestic housing unit – in a blown-up version for a public function is a concept that lacks an analysis of how the form would become transformed by the shift of scale and function. (illus 7) This traditional house form was created to stand as an individual unit and not, as here, joined side by side. That is why we see the problems of fitting this house form into the historic urban context, since the street lines in small-scale European town centres usually run in a straight line.

Sl. 5 – Akademija umjetnosti u Beču
Illus. 5 – Art Academy in Vienna

Sl. 6 – Robna kuća u Jajcu
Illus. 6 – Robna kuća in Jajce

tekst nije uzet u obzir. Nove zgrade u historijskim sredinama često se dodaju jedna po jedna. Kao rezultat toga, brojni urbani uzorci su preživjeli. Kad se veliki dio grada promijeni, urbani uzorak, koji često preživi vijekovima, u opasnosti je da nestane. U ovom slučaju, cilj uklapanja novog projekta u historijski kontekst nije uvjerljiv, premda ovaj pristup nije rijedak.

Projekt Hotela Ruža u Mostaru (*slika 8*) izradio je Zlatko Ugljen 1978. godine – skoro u isto vrijeme kad je izgrađena robna kuća u Jajcu. Pristup Zlatka Ugljena u projektiranju je potpuno drugačiji od pristupa Kurte i Karića. Hotelska zgrada projektirana je kao zgrada koja ima svoj vlastiti karakter, bez ikakvog direktnog pokušaja da oblikom bude prilagođena okolini. Izgleda da nije bilo pokušaja da se projekt uklopi u historijski kontekst Mostara. No, interesantno je uporediti Hotel Ruža u Mostaru s navedenim poslovnim zgradama u Jajcu. Oba primjera su moderni dodaci u historijskim područjima i zajedničko za oba je poštivanje razmjera mjesta. Hotel Ruža je, međutim, moderan kompleks koji ne kokekira sa obližnjim historijskim zgradama. Njegov stil je modernistički, s ravnim krovovima – arhitektonsko djelo za sebe, koje se moglo smjestiti bilo gdje, i koje prati kontekst samo do one mjere do koje su razmjere zgrade usklađene sa njenom okolinom. U ovom slučaju, pristup podsjeća na onaj kojeg je primjenjivao Carlo Scarpa: novi dodatak je potpuno moderan, a rezultat je kompozicija između historijskih i novih

Sl. 7 – „Jajačka kuća”
Illus. 7 – „The Jajce House”

Our impression is that the reasoning behind using this form was rather superficial and the historic urban context has not been taken into consideration. New buildings in historic environments are often added one by one. This has resulted in the survival of many urban patterns. When a large part of a town is altered, the urban pattern, which has often survived for centuries, risks being lost. Here, the aim of fitting a new project into the historic context is not convincing though this approach is not uncommon.

The Hotel Ruža project in Mostar (*illus 8*) was designed by Zlatko Ugljen in 1978 – almost the same period as the mall in Jajce was built. Zlatko Ugljen’s design approach is the complete opposite of Kurto and Karic’s. The hotel building is designed with a character of its own, without any direct attempt to adjust the form to its environment. There seems to be no attempt at fitting the project into the historic context of Mostar. It is however, interesting to compare the Hotel Ruža in Mostar with the above-mentioned commercial buildings in Jajce. Both are modern additions in historic areas and both have in common a respect for the scale of the place. Hotel Ruža is, however, a modern complex that does not flirt with the historic buildings nearby. Its style is modernist with flat roofs – an independent piece of architecture that could have been placed anywhere, and which follows its context only by harmonizing the scale of the building with its surroundings. Here, the approach

Sl. 8 – Hotel Ruža u Mostaru (Bernik, Stane, Arhitekt Zlatko Ugljen, Međunarodna galerija portreta, Tuzla, 2002)
Illus. 8 – Hotel Ruža in Mostar (Bernik, Stane, Architect Zlatko Ugljen, Međunarodna galerija portreta, Tuzla, 2002)

elemenata. Jedno potpuno novo mjesto pojavilo se tamo gdje su historijski periodi prikazani zajedno, s modernim dodatkom koji je najnovijeg datuma. U ovom pristupu fokus se ne nalazi na historijskoj formi, nego na kompoziciji cjeline.

Moj vlastiti projekt iz 1997. godine, župna dvorana projektirana u saradnji sa arhitekticom Ingrid Reppen, bila je moderni dodatak historijskom drvenom gradiću Nora u centralnoj Švedskoj. (slika 9) Ovdje smo odlučili pratiti striktni urbanistički plan grada i postavili novu zgradu u redu sa susjednim kućama. Poigrali smo se sa razmjerima, tako da se može uklopiti između jednospratne sudnice iz 18. vijeka i dvospratne stambene zgrade iz 19. vijeka. Zahtjevi u pogledu strukturnih osobina kuće bili su značajni s obzirom na tako malu lokaciju, pa smo morali voditi računa da u zgradu budu uvrštene brojne namjene. Osmislili smo to po uzorku koji se temelji na urbanom kontekstu, s najvećim gabaritima prema ulici i manjim koji gledaju na dvorište. U zgradu se nije moglo ući sa ulice jer nije bilo prostora za javni ulaz zbog zgrade koja je bila u ravni s pločnikom. Umjesto toga, postavili smo ulaz iz dvorišta na tradicionalan način, i dali mu moderan oblik sa zaobljenim staklom. U isto vrijeme, stakleni zid simbolizirao je transparentnost, dok je zaobljeni oblik bio simbol dobrodošlice posjetiteljima. Fasada prema ulici, iako iste veličine, materijala i boje kao tradicionalne građevine u Nori, je modernog i asimetričnog dizajna,

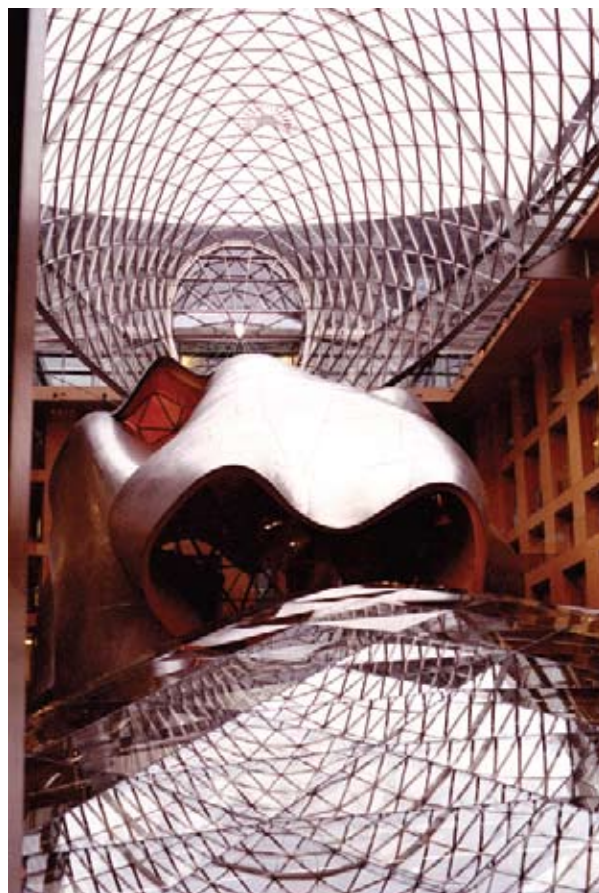

Sl. 9 – Župna dvorana u Nori

Illus. 9 – Parish hall in Nora

resembles Carlo Scarpa's: the new addition is completely modern and the result is a composition between the historic elements and the new. A completely new place has emerged where the historic periods are displayed together, with the modern addition being the most recent one. In this approach the historic form is not in focus, but the composition of the whole.

A project of my own from 1997, a Parish hall designed in collaboration with architect Ingrid Reppen, was a modern addition into the historic small-scale wooden town of Nora in central Sweden. (illus 9) Here we chose to follow the strict urban plan of the town and placed the new building in line with the neighbouring houses. We played with the scale so that it would fit in between the 18th century one-sto-

Sl. 10 – Ured Deutsche banke na Brandenburškom trgu, Berlin (CC: <http://www.flickr.com/photos/jles/>)

Illus. 10 – Deutsche Bank office on the Branderburger Tor, Berlin (CC: <http://www.flickr.com/photos/jles/>)

s modernom i apstraktnim uzorkom u izradi drvenih tabli. Asimetrijom se naglašava ulaz, dopuštajući da prozori klize prema čošku odakle se dolazi u dvorište. Rezultat je moderna zgrada od tradicionalnih materijala u srazmjeri sa gradom. Projekt je dobio mnoge nagrade u Švedskoj, kao i nagradu Europa Nostra 2002. Međutim, za ocjenu ovog projekta potreban je duži vremenski raspon, (kao što je slučaj s primjerima iz Bosne i Hercegovine) kako bismo bili sigurni da će u budućnosti zadovoljiti i kriterije projekata planske gradnje u međuprostoru.

Na pitanje kakav pristup zauzeti prema novim dodacima u historijskim sredinama nemoguće je odgovoriti. U nekim slučajevima bi tradicionalni projekt sigurno mogao biti najprikladniji, a u drugim ne. Pažljiva analiza je važan put u dolaženju do zaključka. Kad se analizira vrijednost historijskih područja, kao što su Sarajevo, Mostar i Jajce, očigledno je da arhitektura i kulturni tragovi iz raznih perioda doprinose važnosti svakog mjesta. Što je veći kvalitet arhitekture iz svakog perioda, to je veća vrijednost mjesta u cjelini. Bitno je imati ovo na umu i prilikom stvaranja nove arhitekture. U važnim historijskim gradovima ili gradskim središtima promjene će se događati kao i u svakom gradu kako bi se zadovoljile savremene potrebe. Osnovni razlozi za promjenu, bilo zbog uništenja urbane građe rukom prirode ili čovjeka, ili potrebe da se koncentrira ili modernizira, utjecat će na uvjete urbanističkog plana i djelovati kao glavno ograničenje za arhitektu koji projektira. Uspjeh projekta će na koncu zavisi od rada dobrih urbanističkih planera kao i vještih projektanata.

Završit ću sa primjerom iz Berlina gdje je Deutsche banka izgradila novi ured na Brandenburškom trgu. Frank Gehry je bio arhitekta ovog projekta. (slika 10) Gehry je navikao da ima slobodu projektovanja zgrada veoma neobičnog oblika, no u ovom slučaju su ga lokalni urbanistički planovi prisiljavali da prilagodi svoj projekt tako da se uklopi u historijski koncept Brandenburškog trga. Rezultat njegove potrebe da prilagodi učinio je da projekt postane koncentrirani i fini dodatak ovom ratom razorenom mjestu. U isto vrijeme, njime se dao značajan doprinos kvalitetu mjesta. Ovaj primjer živo ilustrira

rey courthouse and a 19th century two-storey residential building. The demands of what the structure was meant to house were considerable for such a small site and we had to squeeze many functions into the building. We organized it in a pattern based on the urban context with the biggest volumes towards the street and smaller ones facing into a courtyard. The building could not be entered from the street since there was no space for a public entrance with a building lining the pavement. Instead, we placed the entrance in the traditional manner from a courtyard that we gave a modern form of rounded glass. At the same time, this glass wall symbolized transparency, while the rounded form embraced the visitor. The façade towards the street, although in the same scale, material and colour as the traditional structures in Nora, is modern and asymmetric in design, with a modern and abstract design in the detailing of the wooden boards. The asymmetry emphasizes the entrance by letting the windows slide towards the corner from where the courtyard is reached. The result is a modern building of traditional materials in scale with the town. The project was awarded many prizes in Sweden and received a Europa Nostra Prize in 2002. A longer time span, however, is required to evaluate this project (as with the examples from Bosnia-Herzegovina) to be certain it will also meet criteria for infill projects in the future.

The question of how to approach new additions in historic environments is impossible to answer. In some cases a traditional project could certainly be the most suitable, in other cases not. Careful analysis is an important tool in coming closer to a conclusion. When analyzing the value of historic areas, such as Sarajevo, Mostar and Jajce, it is evident that the architecture and cultural traces from different periods contribute to the importance of each site. The greater the quality of architecture from each period, the greater is the value of the site as a whole. It is fundamental to remember this when creating new architecture as well. In important historic cities or city centres changes will occur as in every city to meet contemporary needs. The underlying reasons for change, whether due to destruction of the urban fabric by nature or

važnost uloge planera u procesu urbanističkog projektiranja. On također pokazuje da ograničenja koja proizilaze iz dobro koncipiranog urbanističkog plana ne trebaju biti smetnja za postizanje značajnog rezultata i da najtalentiraniji arhitekt može izvući korist iz tih ograničenja.

man, or a need to concentrate or to modernize, will affect the requirements of the urban plan, and will act as a crucial restriction for the designing architect. The success of a project will ultimately be due to the work of good urban planners as well as skilful designers.

I will conclude with an example from Berlin where the Deutsche Bank built a new office on the Branderburger Tor. Frank Gehry was the architect for the project. (*illus 10*) Gehry is accustomed to having the freedom to design very oddly shaped buildings, but here he was forced by local urban plans to adapt his design to fit into the historic context of the Branderburger Tor. The result of his need to adapt developed the project into becoming a concentrated and subtle addition to this war-torn site. At the same time, it made a significant contribution to the quality of the place. This example vividly shows the importance of the planner's role in the urban design process. It also shows that restrictions imposed by a well-founded urban plan need not prevent an outstanding result and even the most talented architect can benefit from such restrictions.